

POKYNY PRO UČITELE

MODUL 7 - MEDIÁLNÍ GRAMOTNOST

Tento modul vytvořil Evropský parlament, a nikoli autoři ostatních modulů.

Terčem pokusů o ovlivňování názorů, ať už z komerčních nebo politických důvodů, se může stát každý z nás. Někdy jde jen o to upoutat naši pozornost nebo v nás vzbudit soucit. Někteří žáci už tento jev pravděpodobně znají, pro jiné však může být tento koncept zcela nový. Ve třídě mohou být i žáci, kteří se při získávání informací o určitých tématech spoléhají na dezinformační zdroje nebo některým dezinformacím věří. Ověřování faktů je nejmocnějším nástrojem, který můžeme použít při zjišťování toho, co je pravda a co ne. Je ale časově velmi náročné, proto nelze vždy ověřit každou zprávu. Uměním je vědět rozpoznat, kdy máme důvod k podezření.

Součástí této vyučovací hodiny je i aktivita, při níž se mohou žáci naučit odhalovat potenciálně manipulativní obsah a diskutovat o tom, jak se nenechat nachytat. Cílem hodiny také je, aby si žáci uvědomili svou zranitelnost, a to na základě toho, jakým způsobem přijímají zprávy a jak vyjadřují své vlastní názory.

Vyučovací hodina je kombinací skupinových aktivit a prezentací. Zahrnuje tipy na hry související s tímto tématem, doporučení další literatury a seznam evropských organizací pro ověřování faktů.

METODIKA	DOBA TRVÁNÍ	MATERIÁLY
Úvodní prezentace a hra	15 min	- chytrý telefon pro každou skupinu
Skupinová aktivita a diskuse	30 min	- počítač, projektor a tabule
Závěrečná prezentace	10 min	- počítač, projektor a tabule

CÍLE A KOMPETENCE

PŘÍSTUP

- Žáci si uvědomí varovné signály naznačující, že se jedná o manipulativní obsah
- Žáci si uvědomí že mohou být manipulováni – jako kdokoli jiný

ZNALOSTI

- Žáci se učí co jsou to dezinformace a jaké jsou hlavní příčiny jejich šíření.
- Žáci se učí některé z technik ověřování faktů.
- Žáci se učí o konkrétních příkladech opatření EU v boji proti šíření dezinformací.

KROK ZA KROKEM

1. ÚVODNÍ PREZENTACE A HRA

PŘÍPRAVA

Učitel rozdělí žáky ve třídě do menších skupin. Hodina začne tím, že učitel žákům ukáže dvě fotografie obsahující falešné zprávy (první sada snímků).

POSTUP

- Žáci mají uvést, zda si myslí, že je zpráva skutečná, nebo naopak nespolehlivá, a vysvětlit proč. Poté, co každá skupina vyjádří svůj názor, učitel odhalí řešení. Následuje diskuse s žáky o různých zdrojích zpráv. Učitel požádá žáky, aby uvedli zdroje, které používají (nebo v případě mladších žáků: zdroje, které znají) k získávání zpráv o dění ve společnosti a ve světě. Odpovědi mohou zahrnovat noviny a časopisy, televizi, rádio, online média, blogy, podcasty, sociální média, přátele atd.
- Učitel na tabuli napíše zdroje informací, které žáci nejčastěji používají. Diskutuje s žáky o tom, proč si myslí, že je určitý zdroj spolehlivý, či nikoli. Je snadno nebo těžko dostupný? Lze zdroji věřit? Znáte autora článku? Následně by žáci měli zdůvodnit, proč využívají právě tyto zdroje, a uvést, jaké jsou jejich klady a zápory.
- Učitel odkáže na úvodní fotografie ze začátku prezentace – zeptá se žáků, zda se v nedávné době neseťkali s nějakou podivnou zprávou. S jakou? Odkud pochází? O jaký zdroj šlo? Proč se o tom psalo? Kdo o ní psal?

Je chvályhodné, pokud si žák pamatuje podrobné informace o podezřelé zprávě. Pro většinu žáků však bude obtížné vzpomenout si na to, kde zprávu viděli nebo kdo byl jejím autorem. Je snadnější zapamatovat si příběh než jeho pozadí. Pokud si žáci nedokáží vzpomenout na nějaký příklad podezřelé zprávy, budou jej moci hledat později v rámci praktického cvičení.

OBSAH: POPISY SNÍMKŮ

1. Necháte se oklamat?

Tato prezentace by měla být úvodem do problematiky dezinformací, zejména těch, které souvisejí s Evropskou unií, a tedy i s orgány a institucemi EU, jako je např. Parlament. Měla by žákům poskytnout praktické rady, jak se nenechat oklamat triky, které používají lidé s nekalými úmysly.

2. Aktivita k prolomení ledů: spolehlivé, nebo ne?

Začněme jednoduchým příkladem, který pravděpodobně nikoho neoklame, ale žáky pobaví. U tohoto příkladu by bylo ideální, aby žáci nejen zmínili, že příběh s UFO není věrohodný, ale aby také okomentovali obrázky a titulky. Lze na něm totiž rozpoznat některé vzorce, které jsou pro falešné zprávy typické: upravené obrázky, slova psaná velkými písmeny, ostrý tón nebo zveličování. Zdrojem je konspirační teoretik.

3. Spolehlivé, nebo ne?

Nespolehlivé: zde je třeba ověřit zdroje a skutečnost, zda jsou tvrzení podložena přesvědčivými důkazy nebo uznávanými studiiemi ve skutečném světě (v tomto případě tomu tak není).

Zdroje jsou taktéž sporné (viz odkaz na internetové stránky a účet na Twitteru).

4. Spolehlivé, nebo ne?

Nespolehlivé: zde je třeba ověřit zdroje a skutečnost, zda jsou tvrzení podložena nějakými důkazy (v tomto případě tomu tak není). Pomáhá i ověření faktů, dvojí kontrola, protože změna klimatu je vědecky prokázána.

5. Pravda, či lež?

Skutečná zpráva: Jakkoli se titulky zprávy zdá být nepravděpodobný, ve skutečnosti se jedná o **pravdivý zpravodajský příběh**. [Video](#), které zveřejnil státní tajemník vězeňské správy v Riu de Janeiru, zachycuje odsouzeného obchodníka s drogami Clauvina da Silvu, kterého zatýkají vězeňští dozorcí poté, co se pokusil o útěk z vězení v přestrojení za mladou ženu.

Video bylo zveřejněno na YouTube oficiálním kanálem **Global News**, divizí zpravodajství a aktuálních událostí kanadské televizní sítě Global Television Network. Ověřovací ikona (háček) vedle názvu kanálu naznačuje, že se pravděpodobně jedná o spolehlivý zdroj.

2. SKUPINOVÁ AKTIVITA A DISKUSE

PŘÍPRAVA

Aktivita: Třída zůstane rozdělena do malých skupin. Každá skupina by měla mít alespoň jeden chytrý telefon.

POSTUP

- Učitel požádá žáky, aby prošli zdroje zpráv, které obvykle používají, a vyhledali na sociálních sítích články nebo jiné veřejné příspěvky (kromě osobních nebo soukromých zpráv), které považují za obzvláště zavádějící nebo prostě příliš dobré na to, než aby mohly být pravdivé. V zásadě by měli hledat zprávy, které u nich vyvolaly silnou reakci, a proto si je zapamatovali. Každá skupina by měla najít dvě až tři různé zprávy, které bude prezentovat třídě.
- Při prezentaci příkladů by měli žáci uvést, jaký byl podle nich záměr autora. Pokud danou zprávu dostali od kamaráda/kamarádky, zda si myslí, že o tomto záměru kamarád/kamarádka ví. Podělili by se o tuto informaci s ostatními?
- Učitel poté zahájí krátkou **diskusi** o důvodech, které jednotlivé žáky vedly k jejich rozhodnutí. Záměrem je podnítit diskusi o tom, jak nás naše stávající postoje a přesvědčení nutí ke sdílení zpráv nebo informací, které jsou s nimi v souladu, a to bez toho, aniž bychom si pořádně prověřili jejich správnost nebo obsah. Hlavní myšlenkou této aktivity je, že před sdílením jakéhokoli obsahu je důležité si jej nejprve přečíst a vyhodnotit, zda se zakládá na přesvědčivých a spolehlivých důkazech.

Navrhované otázky k podnícení diskuse:

- Proč jste se rozhodli podělit se o tento článek s ostatními?
- Přečetli jste si celý článek?
- Jaký je podle vás nejsilnější argument článku?
- Věříte tomu, že je tento článek pravdivý? Proč?
- Sdíleli byste tento článek i v případě, že zastáváte jiný názor?
- Myslíte si, že tento článek je přesvědčivý i pro lidi, kteří tento názor nezastávají? Proč?
- **Názor nebo fakt?** Rozlišujte pojmy „názor“ a „fakt“.
- Učitel nyní přistoupí k pojmu **dezinformace**. Prostřednictvím prezentace předloží (zjednodušenou) definici pojmu dezinformace.

Odkaz na **definici EU**: Za dezinformaci se považuje prokazatelně falešná nebo zavádějící informace, která vzniká, prezentuje se a šíří za účelem ekonomického prospěchu nebo úmyslného podvádění veřejnosti a může působit veřejnou újmu. Veřejná újma zahrnuje ohrožení demokratických procesů a veřejných statků, jako např. zdraví občanů Unie, životního prostředí nebo bezpečnosti. Mezi dezinformace nepatří neúmyslné chyby, satira a parodie ani předpojaté zprávy a komentáře, které se jako vyhraněné jasně identifikují.

OBSAH: POPISY SNÍMKŮ

6. Aktivita ve třídě

7. Zamyšlení nad zdroji informací

Požádejte žáky, aby prošli zdroje zpráv, které obvykle používají, a snažili se na sociálních sítích najít články nebo jiné veřejné příspěvky (nikoli soukromé zprávy), které považují za podezřelé, obzvláště zavádějící nebo prostě příliš dobré na to, než aby mohly být pravdivé. V zásadě by měli hledat zprávy, které u nich vyvolaly silnou reakci, a proto si je zapamatovali.

8. Proč se vám zpráva zdála zvláštní?

Na tabuli pak napište informační zdroje, které jsou ve třídě využívány nejvíce. Diskutujte s žáky o tom, proč si myslí, že určitý zdroj je, či není spolehlivý. Například: Je dostupný zdarma, nebo se za něj musí platit? Je snadné, nebo naopak obtížné jej nalézt? Lze informacím důvěřovat? Je znám autor zprávy?

Dále se žáků zeptejte, proč využívají právě tyto zdroje a jaké jsou jejich klady a zápory.

Požádejte žáky, aby porovnali své příklady podivných zpráv a klasifikovali je do jedné nebo více uvedených kategorií.

Odkážete na obrázky ze začátku prezentace – zeptejte se žáků, zda se v nedávné době nesetkali s nějakou podivnou zprávou. Proč se jim zdála podivná? Odkud pocházela? Z jakého je zdroje? Proč byl článek napsán? Kdo ho napsal?

Je chvályhodné, pokud si žák o podezřelé zprávě pamatuje podrobnosti. Pro většinu žáků však bude obtížné vzpomenout si na to, kde zprávu viděli nebo kdo byl jejím autorem. Je snazší zapamatovat si příběh než okolnosti kolem něj. Pokud si žáci ve třídě nedokáží vzpomenout na nějaký příklad podezřelé zprávy, budou jej moci hledat později během praktického cvičení.

9. Názor nebo fakt?

Rozlišujte pojmy „názor“ a „fakt“.

Co je fakt? Fakty lze ověřit a podložit důkazy.

Co je názor? Názory vycházejí z přesvědčení nebo postoje. Nezakládají se na ověřitelných důkazech. Někteří lidé si mohou myslet, že je to přesně naopak. Požádejte žáky, aby si články pročetli a zvýraznili pasáže, které vyjadřují názory, pasáže, které používají fakta ze jmenovaného zdroje, i ty části článku, které vypadají jako fakta, ale neuvádějí zdroje. Požádejte třídu, aby se o své závěry podělila.

10. Co je dezinformace?

Zeptejte se žáků, zda vědí, co jsou dezinformace. Porovnejte příklady žáků s danou definicí. Jsou některé z jejich příkladů dezinformacemi?

Pokud ne, co by mohlo být klasifikováno jako dezinformace? (například nepříjemné zprávy nebo názory, marketing, chyby či nedorozumění).

3. ZÁVĚREČNÁ PREZENTACE

POSTUP

- Učitel by měl s žáky projít některé problémy spojené s dezinformacemi a zdůraznit, že oklamán může být kdokoli, zejména pokud:
 - roli hrají silné city (láska, strach, naděje),
 - zpráva pochází od někoho, komu důvěřujeme,
 - se zpráva shoduje s našimi stávajícími přesvědčeními.
- Pokud jsme si vědomi existence dezinformací a skutečnosti, že se můžeme stát jejich cílem, je to první krok k tomu, abychom se před nimi mohli ochránit.

Dalším vhodným krokem je ověřování faktů, které může být i zábavné: je to jako hra na detektiva, která žáky může skutečně bavit. Ve většině případů je proces ověřování informací poměrně časově náročný, ale žáci by se neměli nechat odradit, protože některé vlastnosti dané zprávy často mnoho prozradí o její kvalitě.

- Učitel vysvětlí rozdíl mezi nesprávnými informacemi a dezinformacemi. *[Učitel se v závislosti na cílové skupině může rozhodnout, zda tento obsah využije, či nikoliv. Téma je vhodnější pro žáky ve věku od 16 do 18 let.]*

- **Rozpoznávání „falešných zpráv“**

Tipy na ověřování faktů [viz obrázek kompasu v prezentaci]

- **Odhalování hoaxů a trollů**

1. Jak lze ověřit spolehlivost profilu v sociálních médiích?

Symbol ověřeného účtu: veřejné osobnosti a některé osoby na Twitteru a v jiných sociálních médiích požadují, aby byly jejich účty označeny jako „ověřené“, aby se předešlo jejich padělání a nevhodnému použití.

Pokud účet není ověřen, ale zdá se, že by měl být, je nejlépe postupovat obezřetně a provést

další kontroly.

Historie účtu: zkontrolujte časovou osu zveřejňovaného obsahu, síť přátel a sledovatelů, „lajky“ a další opěrné body, abyste si udělali představu o tom, zda byl účet vytvořen pro konkrétní účel, například za účelem zasahování do politické diskuse nebo za účelem reklamy.

Varovné signály: účty jen s několika přáteli nebo účty, které vypadají jako boty; koncentrace zveřejňovaných zpráv do určitého období; žádné příspěvky s původním obsahem, pouze sdílený obsah z jiných účtů.

2. Co je návnada na klikání (tzv. clickbait) a jak ji lze rozpoznat?

Clickbait znamená používání senzačního nebo klamného obsahu s cílem přimět uživatele kliknout na určitý odkaz. Tento typ obsahu má často:

- titulky psané velkými písmeny
- přehnaný tón (např. „MIMORÁDNÉ ZPRÁVY“ nebo „SDÍLEJTE“ velkými písmeny)
- nedokončené titulky

Všechny tyto triky nás povzbuzují k otevření odkazů, což následně zajišťuje příjmy z reklamy pro ty, kteří „clickbait“ vytvářejí. Může se také používat ke shromažďování údajů o uživateli, které se pak následně využívají pro marketingové nebo jiné účely.

3. Jak lze zkontrolovat, zda je obrázek autentický, zda byl použit jinde nebo zda byl upraven?

Vyhledávání obrázků pomocí služby Google představuje rychlý způsob, jak zjistit, jak byl obrázek sdílen a v jakém kontextu. Vyhledávání obrázků lze provádět prostřednictvím souboru nebo odkazu na obrázek.

OBSAH: POPISY SNÍMKŮ

11. Jaký je problém s dezinformacemi?

Vraťte se k pojmům „názor“ a „fakta“.

12. Ve skutečném životě mohou dezinformace způsobit velkou škodu

Příklad dezinformací způsobujících újmu.

13. Dezinformace mohou ohrožovat lidské životy

Příklad: nesprávné zdravotní doporučení může vést lidi k tomu, že nepodstoupí lékařskou péči, nebo že určité onemocnění podcení, či naopak přecení. Obrázek k tématu COVID-19 je dobrým příkladem.

16. „Falešné zprávy“, o čem to je?

[Učitel se v závislosti na cílové skupině může rozhodnout, zda tento snímek využije, či nikoliv. Téma je vhodnější pro žáky ve věku od 16 do 18 let.]

Dezinformace nejsou jediným druhem informací, které mohou poškozovat ty, na které jsou mířeny. Ve skutečnosti mají mnoho podob. Není tak důležité soustředit se na to, co přesně je pravdivé a co je falešné. **Mnoho dezinformací v sobě ukrývá i kousek pravdy.** Neúmyslné chyby obvykle nejsou škodlivé (ale mohou být).

Šíření: dezinformace mohou být šířeny úmyslně jako součást strategie nebo jako součást obchodního modelu. Také se ale může stát, že jsou šířeny bez většího přemýšlení nebo zlého úmyslu, například kvůli nedostatečným znalostem a dovednostem v oblasti mediální gramotnosti.

Nesprávné informace: nepravdivé zprávy, které jsou šířeny, aniž by nutně existoval úmysl uvést druhého v omyl. Příklad: obrázek používaný v jiném kontextu může někdy nabýt zcela jiného významu. To může, ale nemusí být záměrné. Dezinformace jsou naopak šířeny s úmyslem mystifikovat a uvádět veřejnost v omyl.

17. Zjistit, co je pravda a co lež

Pokud jsme si vědomi toho, že dezinformace existují a že se můžeme stát jejich cílem, je to již první dobrý krok k tomu, abychom se před nimi mohli chránit.

18. Smutný, ale pravdivý příběh krávy jménem Penka

Bulharská kráva jménem Penka se zatoulala a náhodou překročila hranici do Srbska. O dva týdny později zatelefonovala srbská policie jejímu majiteli, aby si krávu, která byla identifikována na základě své ušní známky, vyzvedl. Všechny krávy v EU musí být totiž označeny tímto způsobem.

Když se však majitel Penky chtěl vrátit se svojí krávou do Bulharska, požadovali po něm příslušníci pohraniční stráže dokumenty prokazující, že je zvíře v dobrém zdravotním stavu. Takový je běžný postup na hranicích při vstupu do EU. Majitel Penky bohužel tyto dokumenty neměl, takže kráva skončila v rukou bulharských orgánů. Penka byla umístěna do karantény a hrozilo jí dokonce utracení, pokud by se prokázalo, že trpí nějakým onemocněním. Bez dokladů jí jednoduše nemohl být povolen vstup do Bulharska. EU se tímto způsobem snaží zabránit šíření nebezpečných nálezů zvířat, které by se mohly přenést na člověka.

O případu poprvé informovala bulharská organizace na ochranu práv zvířat. Poté jej převzal mezinárodní tisk a zveřejnil články vyjadřující rozhořčení nad „ Bruselskou byrokracií“. Případ vzbudil velký ohlas i na sociálních sítích. Během několika dní se objevil ve stovkách sdělovacích prostředků na celém světě a vždy byl popsán naprosto stejným způsobem.

Penka vyvolala efekt sněhové koule. Její příběh ukazuje, jak z nevýznamné vtipné události může vzniknout celý příběh, který může kdokoli zneužít a klást jej za vinu byrokracii EU. Skutečné důvody kontrol na hranicích přitom zůstaly zcela opomenuty.

V případě tohoto příběhu se nejedná o zcela „ falešnou“ zprávu, ale o dezinformaci. Překrucuje totiž realitu z politických a obchodních důvodů, přičemž banální hraniční kontrola se stává podnětem k celosvětové diskusi namířené proti EU.

19. Kompas pro ověřování faktů

Ve většině případů je proces ověřování faktů poměrně časově náročný, ale záci by se neměli nechat odradit, protože některé vlastnosti dané zprávy často mnoho prozradí o její kvalitě. Rozpoznávání „ falešných zpráv“: je třeba rozlišovat mezi nesprávnými informacemi a dezinformacemi. (Vysvětlete rozdíl!)

Tipy:

- Přečtete si celý článek – odpovídá obsah nadpisu? Jak můžete ověřit důvěryhodnost internetové stránky? Analýza adresy URL: vždy zkontrolujte, zda se jedná o původní internetovou stránku, nebo zda je v adrese URL nepatrná změna názvu nebo přípony: počítá se s tím, že rozptýlený nebo ukvapený čtenář si toho nevšimne. Stránky, které šíří dezinformace, používají názvy známých zpravodajských zdrojů, které pouze lehce pozmění.
- Vyhledejte článek na internetu – podporují to, co se v něm tvrdí, i jiné zdroje?
- Víte, o jaké zdroje se jedná?

- Ověřte datum zprávy a autora textu: veřejní činitelé v sociálních médiích mají často „ověřené“ účty, stejně jako média a novináři. Lidé pracující v informačním průmyslu mají často webové stránky nebo jiné veřejné profily, ze kterých se můžete o nich a jejich práci dozvědět více.
- Zkontrolujte, zda obrázky nevypadají nějak zvláštně nebo zda nebyly upraveny. Pokud ano, můžete pomocí služby Google provést zpětné vyhledávání obrázků.
- Při vyhodnocování informací může být užitečné přemýšlet o souvislostech: představte si, že vám výrobce telefonů sdělí, že se prodej zdvojnásobil. Nyní přidejte kontext: byl prosinec, prázdniny, v obchodech se to jen hemžilo slevami, takže koupě telefonu byla jednoduše o něco levnější. To se dalo očekávat, že? A tak je tomu často i ve veřejné diskusi.

DALŠÍ ZDROJE

Definici dezinformací v různých jazycích lze nalézt ve zprávě s názvem [“Jak odhalit falešnou zprávu”](#).

Online hry zaměřené na dezinformace:

- [Hra “Bad News”](#) (v několika jazycích) a [Hra “Bad News pro děti”](#) (menší nabídka jazyků). Vymyslete si vlastní falešné zprávy. Standardní verze je určená pro věkovou skupinu od 15 let. Dětská verze je pro děti ve věku od 8 let.
- [Fakescape](#) (v českém a anglickém jazyce). Hra, která učí žáky, jak uniknout falešným zprávám. Na požádání s bezplatným přístupem pro učitele. Pro věkovou skupinu od 13 let.
- [Fakey](#) (v anglickém jazyce). Hra, která rozvíjí mediální gramotnost a informuje o tom, jak lidé nakládají s dezinformacemi. Pro věkovou skupinu od 16 let.
- [Escape Fake](#) (v německém a anglickém jazyce). Herní aplikace ke stažení, která rozvíjí mediální gramotnost hravým způsobem. Pro věkovou skupinu od 15 let.
- [Millab](#) (EN, GE, AR, AZ). Zábavné hry pro mladé lidi zaměřené na to, jak odhalit falešné zprávy, trolly nebo šikanu online. Pro věkovou skupinu od 12 let.
- [Troll Factory](#) (v anglickém jazyce). Z hráčů se stanou trollové, kteří šíří falešné zprávy. Pro věkovou skupinu od 16 let.

Seznam organizací pro ověřování faktů v řadě zemí EU

- [Poynter Institute](#)
- [Facebook](#)
- [Skupina EU pro vyvracení dezinformací](#) a kampaň [“Zamyslete se, než budete něco sdílet”](#)

*Tento modul vytvořil Evropský parlament, a nikoli autoři ostatních modulů.
Kontakt: europarl-spox@europarl.europa.eu.*

